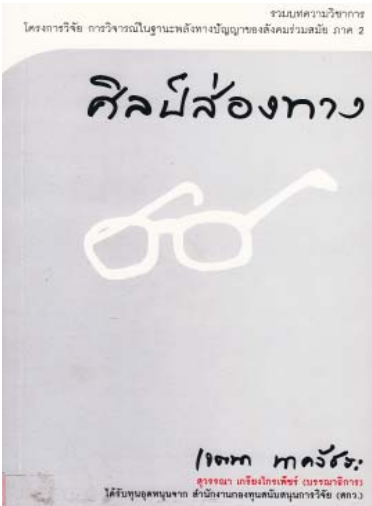

“ศิลปะสองทาง” เมื่อนักเรียนนอกเพรียกหาขุมปัญญา จากแผ่นดินแม่

ธวัชรรัตน์ พรหมวิเศษ
ศศ.ม. (ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร),
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา
E-mail: bulankanya@hotmail.com

เจตนา นาควัชระ. (2003). ศิลปะสองทาง:
รวมบทความวิชาการ. กรุงเทพฯ: คมบาง.
322 หน้า.

“ศิลปะสองทาง”เป็นหนังสือรวมบทความทางวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระในต่างกรรมต่างวาระที่ผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้นทั้งจากการแปลบทความภาษาต่างประเทศของผู้เขียนเอง และบทความที่เรียบเรียงขึ้นใหม่จากการแสดงปาฐกถาหรือบรรยายพิเศษ และได้ตีพิมพ์มาก่อนหน้านี้ ดังที่ได้อ้างไว้ท้ายเล่มในหัวข้อ “บันทึกวาระการตีพิมพ์” ว่า

เป็นการตีพิมพ์ที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 2535 จนถึงปี 2545 นับเป็นห้วงเวลาในรอบหนึ่งทศวรรษของผู้เขียนพอดี นอกจากนี้ โครงการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย (ที่ผู้เขียนเป็นหัวหน้าโครงการชุดใหญ่) ในฐานะเจ้าภาพการจัดพิมพ์ก็ได้กล่าวไว้ในหน้าคำนำว่า หนังสือเล่มนี้เป็นผลผลิตจากโครงการระยะที่ 2 ที่มุ่งหมายให้เกิดตำราและหนังสือด้านการวิจารณ์เพิ่มขึ้น

ด้วยเหตุที่หนังสือเล่มนี้มีความสัมพันธ์กับงานวิจัยอันว่าด้วยเรื่องการวิจารณ์ บทความต่าง ๆ ที่ถูกนำมารวบรวมในหนังสือเล่มนี้ จึงดำเนินไปในทิศทางของการวิจัยคือ การวิจัยเชิงทดลองที่กำหนดสมมติฐานในเชิงทฤษฎีขึ้นมาแล้วหาปรากฏการณ์หรือข้อสนับสนุนพิสูจน์ทฤษฎีนั้น โดยมากแล้วข้อสนับสนุนที่นำมากล่าวอ้างมักเป็นตัวอย่างศิลปกรรมประเภทต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย จึงกล่าวได้ว่าทฤษฎีที่ได้กำหนดเป็นสมมติฐานขึ้นนั้น เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ศิลปกรรมทุกแขนงอันสัมพันธ์อยู่ในวัฒนธรรมไทยนั่นเอง

รวมบทความ “ศิลปะสองทาง” มีเนื้อหาทั้งหมด 10 บท ได้แก่ เรื่อง 1) ศิลปะสองทางให้แก่นักในวัฒนธรรมไทย 2) การวิจารณ์สองทางให้แก่นัก 3) แนวทางการสร้างทฤษฎีศิลปะจากแผ่นดินแม่ 4) เรียนรู้ของไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ 5) เอเชีย-ยุโรปศึกษา : แนวทางการศึกษาเปรียบเทียบทางความคิดและวัฒนธรรม 6) โลกาภิวัตน์ทางปัญญา : วิวาทะกวีนิพนธ์ร่วมสมัยไทย-ตะวันตก 7) ทิศทางใหม่ของทัศนศิลป์ : สิ่งที่ทำทนายนักวิจารณ์ศิลปะ 8) วิฤตการณ์ของมนุษยศาสตร์ 9) การบรรยายเรื่อง “บทบาทของศิลปศาสตร์กับวัฒนธรรมและการศึกษา” และ 10) กาญจนภิเษกกับห้าทศวรรษแห่งทัศนศิลป์ไทย

ผู้เขียนนำเข้าสู่เรื่องด้วยการแนะนำโน้ตสั้น “ศิลปะสองทางให้แก่นักในวัฒนธรรมไทย” เพื่อแสดงความสัมพันธ์ของศิลปกรรมแขนงต่างๆ ที่มีบทบาทหรือส่งอิทธิพลต่อกัน แนวคิดนี้มีที่มาจากมโนทัศน์ “ศิลปะสองทางให้แก่นัก” ของ ออสการ์ วัลเซล (Oskar Walzel) นักวิชาการวรรณคดี

เยอรมัน ซึ่งออสการ์ได้ปรับปรุงมาจากแนวคิดของ ไฮน์ริช เว็ลฟลิน (Heinrich Wölfflin) นักประวัติศาสตร์ศิลปะอีกทอดหนึ่ง ด้วยความตระหนักว่าความคิดเรื่องศิลปะส่องทางให้แก่กันได้ดำรงอยู่มาช้านานแล้วในวัฒนธรรมไทย ผู้เขียนจึงพัฒนามโนทัศน์ดังกล่าวขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมไทย และให้ต่างไปจากต้นเค้าด้วยไม่ประสงค์ที่จะให้เป็น “ตราประทับ Made in Germany” (เจตนา นาควิธระ, 2546, 60)

ภายในบทเดียวกันนี้ ผู้เขียนได้เชิญชวนให้สำรวจสภาพชีวิตและสังคมไทยที่มีความสัมพันธ์กับศิลปะ ในหัวข้อ “คุณลักษณะที่ว่าด้วยชีวิตกับศิลปะไทย” และได้ตั้งข้อสังเกตเรื่องปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะไว้ 3 ประการคือ ประการแรก ศิลปินไทยมีความเชี่ยวชาญในศิลปะหลากหลายแขนง เช่น อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นทั้งจิตรกร และกวี เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นทั้งกวีและนักดนตรี และสุวรรณี สุคนธา เป็นจิตรกรและนักเขียนนวนิยาย ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นสูงกับชาวบ้านถ้าย้อนซึ่งกันและกันตลอดเวลา โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ไทยสองรัชกาล คือ รัชกาลที่หนึ่งและรัชกาลที่สอง ทรงเป็นศิลปินหลากหลายแขนงและเป็นองค์อุปถัมภ์ ศิลปะชาวบ้าน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงให้กำเนิดละครนอกแบบชาวบ้านขึ้นมา ในขณะที่ชาวบ้านก็รับเอากการแสดงละครในแบบราชสำนักมาปรับปรุงเป็นการแสดงลิเกพื้นบ้าน ประการที่สาม วัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมมุขปาฐะไม่ได้เป็นวัฒนธรรมลายลักษณ์อย่างตะวันตก การจดจำและถ่ายทอดกันมาแบบวัฒนธรรมมุขปาฐะจึงมีการถ่ายทอดแบบผิดเพี้ยนกันมา ที่สำคัญศิลปินรุ่นหลังได้เสริมแต่งขึ้นใหม่ตามวัฒนธรรมการดนตรี จึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมไทยคือวัฒนธรรมการด้นนั่นเอง วัฒนธรรมนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในการละเล่นพื้นบ้านของพ่อเพลงแม่เพลงต่างๆ การละเล่นซึ่งเป็นศิลปะสาขาการแสดงนั้นก็มีส่วนนารรณคดีลายลักษณ์หรือมุขปาฐะอื่นๆ มาปรับใช้ร่วมกับศิลปะสาขาคีตศิลป์ได้เป็นอย่างดี โดยเหตุนี้ศิลปะการแสดงจึงเป็นแหล่งบูรณาการศิลปะแขนงต่างๆ ทั้งแสดงให้เห็นการส่องทางซึ่งกันและกันของศิลปะแขนงต่างๆ อย่างชัดเจน

ในบทที่ 2 เรื่อง “การวิจารณ์สองทางให้แก่นัก” ผู้เขียนได้อ้างถึง ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ผู้สร้างงานวรรณกรรมศึกษาและวรรณกรรมวิจารณ์ในเมืองไทยไว้อย่างโดดเด่นว่า ด้วยคุณูปการของท่านทำให้มีการเรียนการสอนในด้านศิลปะแขนงอื่นๆ นอกเหนือจากวรรณคดีในคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ ที่ท่านเป็นคนบุกเบิก เป็นต้นว่า การเรียนการสอนสาขาวิชาทัศนศิลป์ คีตศิลป์ และนาฏศิลป์ ตลอดจนได้รับการสนับสนุนด้วยดีจากศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่นมาลากุล อธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากรในขณะนั้น นอกจากนี้ ผู้บุกเบิกมหาวิทยาลัยศิลปากรแต่เดิม คือ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ก็เป็นผู้กระตุ้นให้ศิษย์มีความสนใจในศิลปะแขนงอื่นตลอดเวลา การศึกษาศิลปะหลากหลายสาขาเช่นนี้ ได้ส่งเสริมให้มีการศึกษาศิลปะในลักษณะสองทางระหว่างกัน อันมีส่วนสนับสนุนให้การวิจารณ์ศิลปะแต่ละสาขามีโอกาสสองทางระหว่างกันด้วย อย่างไรก็ตาม ในบทนี้ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตว่าไม่สามารถระบุได้ว่า ศิลปะมาก่อนการวิจารณ์หรือการวิจารณ์มาก่อนศิลปะ เนื่องจากทั้งศิลปะและการวิจารณ์ต่างก็มีโอกาสสองทางให้แก่นักและกันได้ตลอดเวลา และหลายครั้งก็พบว่าการวิจารณ์ได้ทำหน้าที่เป็นงานสร้างสรรค์ไปด้วย

การปะทะสังสรรค์ในลักษณะข้ามศาสตร์ข้ามศิลป์เช่นนี้ผู้เขียนเรียกว่า พหุนิยม และกล่าวว่าความคิดดังกล่าวเป็นการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์อย่างที่คุณเขียนเรียกว่า “ข้อพินิจที่เหมาะสมแก่ยุคสมัย” โดยได้แปลงจากแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกเรื่อง “ข้อพินิจที่ไม่เหมาะสมแก่ยุคสมัย” ผู้เขียนเห็นว่าสังคมปัจจุบันมีบรรยากาศของการเรียนรู้ในลักษณะข้ามชาติข้ามภาษา ข้ามถิ่นที่ ข้ามวัฒนธรรม และข้ามเวลา การเรียนรู้เช่นนี้ได้โน้มนำไปสู่การสร้างพลังทางปัญญาในสังคมได้ในที่สุด

วัฒนธรรมอัมพวาเป็นตัวอย่างที่เด่นชัดในฐานะวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการสร้างแนวคิดเรื่อง “การวิจารณ์สองทางให้แก่นัก” เนื่องจากเป็นแบบอย่างของศิลปะรวมสาขา เทียบเคียงได้กับวัฒนธรรม สแตรทพอร์ต-อัฟฟอน-เอวอน ของ เซคสเปียร์ โดยมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นต้นแบบหรือศูนย์กลางในวัฒนธรรมนี้ เนื่องจากพระองค์ประสูติที่นั่นในฐานะสามัญชน ทรงมีความสามารถในศิลปะหลายแขนง และทรงเป็นสื่อกลางในการถ่ายโอนศิลปะระหว่างราชสำนักกับศิลปะชาวบ้าน เห็นได้ชัดจากบทพระราชนิพนธ์ละครนอกอันมีที่มาจากศิลปะชาวบ้าน และบทพระราชนิพนธ์ละครในเรื่องอิเหนาก็ได้มีการนำมาปรับเปลี่ยนเป็นลิเกทรงเครื่องในแบบศิลปะชาวบ้านในที่สุด

ผู้เขียนยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะข้ามสาขาตามแนวคิดเรื่องสหบทแห่งศิลปะว่า เป็นลักษณะการแสดงออกของศิลปะที่อ้างถึงกันหยิบยืมกันได้ เช่น จิตรกรรมฝาผนังดำเนินเรื่องตามอย่างวรรณคดี ซึ่งส่งผลไปสู่ทิศทางของการวิจารณ์ที่จำกัดปรับตัวไปในทิศทางแห่งสหบทจุดเดียวกัน

วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของชาวไทย เห็นได้ชัดในการเล่นหรือการแสดงโต้ตอบของแม่เพลงพ่อเพลงพื้นบ้าน ซึ่งต่างแสดงความสามารถในการวิจารณ์ฝั่งตรงข้ามตลอดเวลา นอกจากนี้ การแสดงดนตรีไทยในลักษณะประชันวงก็มีที่ท่าของการวิจารณ์ในแบบที่ไม่ใช้ภาษา เนื่องจากผู้ประชันต้องหาแนวตอบโต้ฝ่ายตรงข้ามในลักษณะที่เหนือชั้นกว่า นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้ยกตัวอย่างปรากฏการณ์การวิจารณ์ศิลปะทั้งของไทยและของต่างชาติที่ได้ส่องทางระหว่างกันตลอดเวลา เช่น การใช้หลักการวิจารณ์ในทางประติมากรรมมาส่องวรรณกรรม ลิตพระลอ โดยการอธิบายภาพการหันหลังชนกันของสามกษัตริย์เพื่อต่อสู้กับข้าศึกจนสิ้นชีพขณะยืนว่า เปรียบเสมือนประติมากรรมมีชีวิต ในขณะที่ศิลปะแกะสลักไม้ประดับบานประตู พระวิหารศรีตากยมณี วัดสุทัศน์เทพวราราม ก็สามารถวิจารณ์ได้โดยแนวทางวรรณศิลป์ ภาพแกะสลักไม้เลื้อยที่แทรกด้วยสัตว์นานาชนิดนั้นเปรียบได้กับบทชมดงในวรรณคดีไทย และมีลักษณะท่วงท่าการแสดงออกประหนึ่งบทประพันธ์ประเภทร้อย หรือกวีชาวอังกฤษ เกรเวล ลินดอป ได้พรรณนาพระพุทธรูปไสยาสน์ ที่โปลอนนะรุวา ประเทศศรีลังกา ไว้ด้วยความชัดเจนทางวรรณศิลป์ ดังที่ มาลิตัทพรหมทัตตเวที ได้แปลบทกวีชิ้นนี้ไว้ว่า

...ดูราวกับว่าก่อนหिनเองนั้นได้กลับไป
เพื่อฝึกฝนรูปทรงนี้ขึ้นมา วงโค้งของเปลือกพระเนตร ริมพระโอษฐ์
เรียบยิ่งกว่ารูปทรงธรรมชาติใดๆ เว้นเสียแต่
อาจจะขอบดวงจันทร์หรือหยดน้ำ... (หน้า 85)

ผู้เขียนได้กล่าวอ้างไว้ในบทที่ 2 แล้วว่าแนวคิดเรื่อง “ศิลปะสองทางให้
แก่กัน” และแนวคิดเรื่อง “การวิจารณ์สองทางให้แก่กัน” เป็นส่วนกระตุ้น
ให้เกิดการสร้างสรรค์ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ขึ้น ในบทที่ 3 นี้ ผู้เขียนจึง
ขยายความดังกล่าวด้วยการกำหนดทฤษฎีต่างๆ ขึ้นมา พร้อมกับยกตัวอย่าง
ปรากฏการณ์จริงของศิลปะแขนงต่างๆ ในวิถีวัฒนธรรมไทยประกอบการ
อธิบาย ทฤษฎีเหล่านั้นประกอบด้วย ทฤษฎีแอบแฝงและทฤษฎีเปิดเผย,
สัมพันธภาพแนวนอนของประชาคมศิลปะ, สุนทรียศาสตร์แห่งความไม่
ต่อเนื่อง, สุนทรียศาสตร์แห่งการสงวนอารมณ์, วัฒนธรรมระนาดทุ้ม, ลักษณะ
แนวเดี่ยวและลักษณะหลากหลาย และมากคำแต่ไม่มากเรื่อง ทฤษฎีเหล่านี้
มีที่มาจากศิลปะไทยแบบประเพณีที่ผู้เขียนเห็นว่าสามารถนำไปประยุกต์
ใช้กับศิลปะวัฒนธรรมร่วมสมัย หรือนำไปอธิบายวัฒนธรรมของพื้นที่อื่น
ได้อย่างเป็นสากล เช่น การนำทฤษฎีแห่งความไม่ต่อเนื่องไปอธิบาย
ปรากฏการณ์ของละครโทรทัศน์ไทยที่นิยมการนำเสนอสลับกับโฆษณาแบบ
ที่ยังสามารถครองใจผู้ชมอยู่ได้ แทนที่จะอธิบายแบบเดิมในรูปแบบของ
ละครไทยที่สลับการแสดงออกของอารมณ์อันหลากหลายภายใต้การแสดง
หลากชนิดทั้งบทร้อง บทรำ และบทเจรจา เว้นเสียแต่วัฒนธรรมระนาดทุ้ม
ที่พบว่าในวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยก็แทบจะไม่ปรากฏการดำรงอยู่ของ
วัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว

ในบทที่ 4 “เรียนรู้อย่างไทยในกระแสโลกาภิวัตน์” ผู้เขียนได้ชักนำ
ผู้อ่านไปสู่ความคิดเรื่อง การเรียนรู้ของคนในสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์ว่า
คนไทยสามารถเรียนรู้จากวัฒนธรรมไทยเพื่อให้สามารถปรับตัวได้ในสังคม
โลกาภิวัตน์ผ่านกระบวนการ รู้-คิด-วินิจฉัย เนื่องจากพลังทางศิลปะใน

วัฒนธรรมไทยจะสามารถสร้างสังคมในอุดมคติเพื่อต่อต้านโลกแห่งวัตถุได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถปรับปรนสื่อสมัยใหม่ที่มาพร้อมกระแสโลกาภิวัตน์ เช่น สื่อวิทยุ และภาพยนตร์ ให้มาทำหน้าที่ในการสื่อสารศิลปะได้ จึงกล่าวได้ว่า ประสบการณ์จากสื่อและประสบการณ์จินตนาการจากศิลปะสามารถส่งทางให้แก่กันได้ ท้ายที่สุดแล้วชีวิตที่ดำรงอยู่ในสังคมแห่งการวิพากษ์วิจารณ์จะสามารถวิจารณ์กระแสสังคมใหม่และเลือกสรรสิ่งที่เหมาะสมให้แก่ตนได้

ในบทที่ 5 “เอเชีย-ยุโรปศึกษา : แนวทางการศึกษาเปรียบเทียบ” ผู้เขียนได้เปิดโลกทัศน์ให้แก่ผู้อ่านด้วยการกล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ของนานาชาติที่มีส่วนเกี่ยวพันกันทั้งในบริบทที่เป็นสากลและบริบทที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น และได้ยกตัวอย่างกระบวนการทัศน์ของสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียและยุโรป โดยไม่ลืมที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในระดับภูมิภาคดังกล่าวกับการดำรงอยู่ของสังคมและวัฒนธรรมไทย

ผู้เขียนได้นำวิธีวิทยาของการศึกษาเปรียบเทียบ มาศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมของเอเชียกับวัฒนธรรมของยุโรป โดยผู้เขียนเรียกวิธีการศึกษาแบบนี้ว่า “สหวัฒนธรรมศึกษา” โดยได้กำหนดแผนผังหรือแบบจำลองของการศึกษาดังกล่าวไว้ 4 แบบด้วยกัน ประกอบด้วย แบบที่ 1 เน้นการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับประชาคมโลก แบบที่ 2 ยึดไทยเป็นศูนย์กลางหรือจุดเริ่มต้นแล้วมุ่งศึกษาทั้งความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศใดประเทศหนึ่งหรือวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง แบบที่ 3 ปรับจากแบบที่ 2 โดยเพิ่มมิติการศึกษาระหว่างประเทศต่าง ๆ ด้วยกันเองด้วย แบบที่ 4 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต่อภูมิภาคในรูปของเอเชีย-ยุโรปศึกษา ในบทนี้ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นคุณค่าของการศึกษาวิทยาการต่าง ๆ ในลักษณะขยายขอบเขตออกไปในวงกว้าง โดยไม่ต้องการให้เป็นการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบความสูงต่ำของแต่ละวัฒนธรรมที่ได้นำมาเปรียบเทียบกัน ที่สำคัญผู้เขียนได้กระตุ้นให้ตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมของภูมิภาคตะวันออกหรือทวีปเอเชียว่าไม่ได้ด้อยไปกว่าทวีปยุโรป อย่างที่

กระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่พยายามจะให้คุณค่าแก่ยุโรปในฐานะศูนย์กลาง การศึกษาวิทยาการของโลก ในบทนี้ผู้เขียนมีน้ำเสียงโต้แย้งความคิดที่สยบ ยอมต่อวิทยาการของยุโรป นับตั้งแต่การกล่าวอ้างคำพูดของนักวิชาการ อเมริกัน ดร.บัวร์สติน ที่กล่าวอ้างว่าคนเอเชียไม่ได้กระหายใคร่รู้ที่จะออก เดินทางไปไกลๆ และผู้เขียนโต้แย้งว่าคนเอเชียไม่ได้บันทึกหลักฐานการ ค้นพบของตนไว้ต่างหาก เนื่องจากคุ้นเคยกับวัฒนธรรมมุขปาฐะ ในทาง กลับกันผู้เขียนยังได้ชี้ให้เห็นว่า นักวิชาการยุโรปอย่างเยอรมันเองก็หันมา ให้ความสนใจกับภูมิปัญญาหรือจิตวิญญาณตะวันออกเป็นอันมาก และได้ ยกตัวอย่างบทกวีตะวันตกที่ได้พยายามเข้าใจแก่นความคิดตะวันออกด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ไม่ได้ละทิ้งคุณค่าการศึกษาจากยุโรปเสียทีเดียว โดยได้อธิบายว่า ชาวตะวันออกสามารถเรียนรู้แก่นสารจากโลกตะวันตกได้ อย่างไรบ้าง เป็นต้นว่า การให้คุณค่าแก่ศิลปะเทียบเท่ากับหลักชัยในศาสนา ในยุโรปบางยุค กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนพยายามโน้มน้าวผู้อ่านไปสู่แนวทางการ ศึกษาที่มองข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมไปสู่ลักษณะเชิงสากล

เมื่อแสดงให้เห็นแนวทางการศึกษาในลักษณะข้ามวัฒนธรรมแล้ว ในบทที่ 6 ผู้เขียนก็ได้ยกตัวอย่างวัฒนธรรมบางประการมาศึกษาเปรียบเทียบ ภายใต้หัวข้อ “โลกาภิวัตน์ทางปัญญา : วิวาทะกวีนิพนธ์ร่วมสมัยไทย- ตะวันตก” ผู้เขียนได้แสดงตัวอย่างปฏิสัมพันธ์ของศิลปะสาขาวรรณศิลป์ นานาชาติในรูปแบบกวีนิพนธ์ โดยเลือกที่จะเปรียบเทียบกวีนิพนธ์ร่วมสมัย ของไทยกับกวีนิพนธ์ของอังกฤษ อเมริกัน ฝรั่งเศส และเยอรมัน เหตุที่ได้ เลือกศึกษากวีนิพนธ์สืบเนื่องมาจากความต้องการพิสูจน์ว่ากวีนิพนธ์ซึ่งเป็นวรรณศิลป์ที่เก่าแก่ของโลก ยังสามารถทำหน้าที่แสดงพลังทางปัญญา อันแข็งแกร่งทวนกระแสโลกแห่งวัตถุนิยมได้ดีเพียงใด การเปรียบเทียบกวี นิพนธ์ไทยกับกวีนิพนธ์ตะวันตกเช่นนี้ ถือเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง วรรณศิลป์ของพื้นที่หนึ่งกับวรรณศิลป์ของอีกพื้นที่หนึ่ง ผลการศึกษา พบว่า กวีไทยอยู่ในสังคมที่อุดมด้วยบรรยากาศพื้นบ้านที่มีลักษณะของวัฒนธรรม

มุขปาฐะ ประสบการณ์โดยตรงและประสบการณ์โดยอ้อมจากการอ่านได้ หล่อหลอมให้กวีไทยสามารถแสดงออกทางภูมิปัญญาและพลังทางวรรณศิลป์ที่ชัดเจน สามารถอ่านโลกภายนอกและนำมาเสนอผ่านโลกภายในได้โดยสมบูรณ์ จนมีบทบาทสำคัญในการเยียวยาใจและเยียวยาสังคมแห่งยุคสมัยที่สำคัญกวีไทยสามารถแสดงออกในลักษณะ การมีวิวาทะกับกวียุโรปได้อย่างไม่ขัดเขิน แม้ว่าจะไม่รู้จักกันมาก่อนก็ตาม

นับว่าหนังสือเล่มนี้ได้ทำหน้าที่เสนอแนะแนวทางการศึกษาวิจารณ์ตามทิศทางของการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบโดยสมบูรณ์ คือ กล่าวถึงการศึกษาเปรียบเทียบในเชิงข้ามศาสตร์หรือศาสตร์สองศาสตร์ กล่าวถึงการศึกษาในเชิงศาสตร์สองศิลป์ และกล่าวถึงการศึกษาเปรียบเทียบในเชิงศิลป์สองศิลป์ประกอบกัน

นอกจากนำเสนอศิลปะประเภทกวีนิพนธ์ร่วมสมัย ผู้เขียนยังชวนให้ผู้อ่านได้พิจารณาในปรากฏการณ์ของศิลปะแขนงทัศนศิลป์ร่วมสมัย ในบทที่ 7 “ทิศทางใหม่ของทัศนศิลป์ : สิ่งที่ทำทายนักวิจารณ์ศิลปะ” ในบทนี้ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างปรากฏการณ์ของศิลปะสาขาทัศนศิลป์ที่ได้ปรับตัวไปในทิศทางการผสมผสานกับสื่อสมัยใหม่หรือสื่อการแสดงอย่างที่เรียกว่า Performing art ตลอดจนทิศทางที่โน้มน้าไปสู่การร่วมแสดงของผู้ชมอันเป็นกระแสของศิลปะแบบประชาชน เพื่อแสดงให้เห็นว่าศิลปะไม่ได้ดำรงอยู่ในสถานะที่สูงส่งอีกต่อไป ผู้เขียนยกตัวอย่างวิถีทัศน์เรื่อง “ทุกข์แห่งปรารถนา” ของอารยา ราษฎร์จำเริญสุข ศิลปินสาขาทัศนศิลป์ ที่ได้บันทึกการอ่านทำนองเสนาะด้วยตัวศิลปินเองให้ศพที่นอนเรียงรายในห้องดับจิตของโรงพยาบาลแห่งหนึ่ง ผู้เขียนกล่าวว่างานของอารยาเป็นศิลปะเนื่องจากศิลปินไม่ได้มีความชัดเจนพอที่จะอ่านทำนองเสนาะได้อย่างไพเราะไม่แปร่งหู เช่นเดียวกับพ่อค้าขายไอศกรีมลอยฟ้าหน้าองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ที่ได้สร้างสรรค์งานศิลปะขึ้นในลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้ชม เมื่อเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติมาเป็นผู้โยนและไอศกรีมลอยฟ้าแทนผู้ชาย โดยชาวต่างชาติ

ไม่สามารถรับได้ ต่างจากผู้ชายซึ่งสามารถรับได้อย่างมีอาชีพอยู่แล้ว
ปรากฏการณ์นี้ทำให้การแสดงของพ่อค้าไอศกรีมกลายเป็นงานศิลปะไป
ในทันที

อย่างไรก็ตาม การศึกษาศิลปะและการวิจารณ์ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาในสาขามนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์ ผู้เขียนจึงได้นำเสนอสภาพ
ปัญหาและบทบาทการศึกษาในสาขาดังกล่าว พร้อมทั้งเสนอแนะทางออก
หรือทางรอดของการศึกษาดังกล่าวไว้ในบทที่ 8 และ บทที่ 9 “วิกฤตการณ์
ของมนุษยศาสตร์” และ “การบรรยายเรื่อง ‘บทบาทของศิลปะศาสตร์กับ
วัฒนธรรมละการศึกษา’ ” กล่าวได้ว่า ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นคุณค่าและพลวัต
ของการศึกษาศิลปะและการวิจารณ์ศิลปะซึ่งนำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์
สังคมและวัฒนธรรมในลักษณะครุ่นคิดพินิจนึก อันเป็นวิธีการศึกษาและอ่าน
สังคมตามวิธีการศึกษาจากแผ่นดินแม่ และเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาและ
สร้างองค์ความรู้ทางมนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์ คือ มองและวิพากษ์
ปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างเป็นกลางและสร้างสรรค์พร้อมที่จะเปิดรับความต่าง
ทางวัฒนธรรมอื่นเข้ามาร่วมปะทะสังสรรค์อย่างรู้เท่าทัน ที่สำคัญความคิด
ทางมนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว พร้อมทั้งจะเปิดโอกาส
ให้มีการวิพากษ์วิจารณ์และต่อเติมได้ตลอดเวลา อันเป็นทิศทางการ
ศึกษาแบบอัตนัยนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้พยายามชี้ชวนให้ตระหนัก
ว่าคุณค่าของมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์นั้นไม่ได้ล้ำสมัย ในทางตรงกัน
ข้ามได้มีส่วนผดุงสังคมให้มั่นคง เพราะไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสังคมหรือประเทศ
ชาติที่มีความมั่นคงทางมนุษยศาสตร์ได้เป็นรากฐานในการพัฒนาไปสู่ความ
เจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้วย

เมื่อได้เสนอคุณค่าของเรื่อง สภาพปัญหาและแนวทางคลี่คลายปัญหา
ตามทิศทางการวิจัยแล้ว ในตอนท้ายผู้เขียนก็ได้นำเสนอเรื่องการแสดง
นิทรรศการศิลปะสาขาทัศนศิลป์ ซึ่งเป็นการรวมตัวของศิลปินชั้นเยี่ยมของ
เมืองไทยเพื่อร่วมแสดงผลงานเฉลิมฉลองในวาระกาญจนาภิเษก ในบท
สุดท้าย “กาญจนาภิเษกกับห้าทศวรรษแห่งทัศนศิลป์ไทย” ผู้เขียนได้กล่าว

ถึงพลวัตของศิลปะสาขาทัศนศิลป์ของไทยในรอบห้าทศวรรษที่ได้พัฒนาจากรากเหง้าของความเป็นไทยไปสู่ความเป็นสากลอย่างโดดเด่น โดยไม่ปิดกั้นที่จะเปิดรับวัฒนธรรมจากต่างพื้นที่เข้ามา แต่ก็นำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับความเป็นไทย ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าศิลปะสาขานี้ของไทยได้รุดหน้าไปมาก แต่ก็มิข้อย่อนด้อยในประเด็นที่มีผู้ชมเฉพาะกลุ่ม ยังไม่ได้ขยายวงกว้างไปสู่การรับรู้ในภาคประชาชนมากนัก อย่างไรก็ตาม การนำเสนอในบทนี้คล้ายกับนำเสนอประติมากรรมที่มีแนวทางสร้างสรรค์ตามบริบทของการวิจัยเชิงศิลปะสองทางที่ผู้เขียนได้นำเสนอมาตั้งแต่ต้น ในขณะเดียวกันก็ได้ทำหน้าที่เป็นเช่นการแสดงโหมโรงหรือไหว้ครูที่เอามาไว้ในช่วงท้ายไม่ต่างอะไรกับการแสดงดิเกิร์ฮูลูของชนชาติที่มีบทบาทเป็นบทไหว้ครูในตอนจบการแสดงเพื่ออำลาผู้ชม หรืออีกนัยหนึ่งก็ทำหน้าที่เป็นบทโหมโรงที่ช่วยเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้อ่านได้รักสมัครเข้ามาร่วมวงศึกษาเพื่อร่วมสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ในวาระต่อไป

กล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของรวมบทความเล่มนี้แม้จะมีที่มาจากโครงการวิจัยการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2 ก็ตาม ส่วนหนึ่งผู้แนะนำเห็นว่าผู้เขียนได้สร้างสรรค์บทความขึ้นด้วยการแสวงหาทางออกทางปัญญาที่มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ส่วนตัวของการเป็นนักศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบในประเทศเยอรมัน ที่ได้ประสบแรงกดดันจากการเผชิญหน้ากับนักวิชาการตะวันตก เป็นต้นว่าการถูกตั้งคำถามว่าใช้ทฤษฎีอะไรในการเขียนและวิจารณ์งาน และพบว่าในสำนักคิดของตะวันตกมีทฤษฎีมากมายในขณะที่แทบจะไม่พบทฤษฎีของไทยเลย โดยเหตุนี้ผู้เขียนจึงพยายามคิดหาทฤษฎีการวิจารณ์ศิลปะจากเมืองไทยขึ้น แม้จะปรับเปลี่ยนมาจากแนวคิดศิลปะสองทางของ ออสการ์ วัลเซล (Oskar Walzel) แต่ผู้เขียนก็ปรารถนาที่จะให้แนวคิดนี้ได้สำแดงความเป็นไทยอย่างเต็มที่

ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียนอีกประการหนึ่งก็คือ ประสบการณ์จากการเป็นผู้สอนวรรณคดีเยอรมันในคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรในบรรยากาศของมหาวิทยาลัยศิลปากรนั้นอุดมไปด้วยนักวิชาการศิลปะ

และศิลปินหลากหลายแขนง อันเป็นประสบการณ์แวดล้อมที่ผู้เขียนได้มีโอกาสปะทะสังสรรค์ โดยเฉพาะการเป็นผู้ร่วมสอนรายวิชามนุษย์กับการสร้างสรรค์ (Man and creation) รายวิชาหมวดการศึกษาทั่วไป ที่ในอดีตนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ทุกสาขาวิชาจะต้องเรียนจากคณาจารย์หลากหลายสาขาวิชา เป็นต้นว่า วิจิตรศิลป์ คีตศิลป์ วรรณศิลป์ และสถาปัตยกรรม ผู้แนะนำเองก็เป็นผลผลิตผลของรายวิชาดังกล่าว และเชื่อมั่นเสมอมาว่ารายวิชานี้เป็นส่วนสร้างเสริมอัตลักษณ์ร่วมกันของชาวศิลปากรทุกสาขาวิชาไม่ว่าจะมาจากฟากวิทยาศาสตร์ หรือศาสตร์ใดๆ ก็ตาม

หากจะติดตามดูการศึกษาและวิเคราะห์วิจารณ์ตามแนวทางทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ที่ผู้เขียนได้ปูทางไว้ พบว่า มีการวิจารณ์สาขาคีตศิลป์ที่อ้างอิงแนวคิดระนาดทุ้มในบทวิจารณ์เรื่อง “ วัฒนธรรมระนาดทุ้มในการแสดงดนตรีตะวันตก ” ของ บวรพงศ์ สุทธิโสภณ (2550: 223-229) บวรพงศ์ กล่าวถึงการแสดงเปียโนของ ดร.นภานันท์ จันทรธรรมาภัย ที่แสดงร่วมกับ กุตุลาร์อูร์บาน นักเชลโล ชาวออสเตรเลีย ในการแสดงดนตรีรีโซเชลโลแบบคอนแชร์โตร่วมกับวงซิมโฟนีออเคสตรา และได้วิพากษ์บทบาทการแสดงของ ดร.นภานันท์ ไว้ว่า แม้ว่าจะผันตัวไปเป็นนักวิชาการระดับสูง แต่ฝีมือการแสดงดนตรีภาคปฏิบัติกลับไม่ได้อ่อนด้อยลงแต่อย่างใด ตรงกันข้ามฝีมือของ ดร.นภานันท์ กลับเด่นชัดในแง่การสำแดงวัฒนธรรมระนาดทุ้มแบบไทย กล่าวคือ แม้การแสดงเปียโนของ ดร.นภานันท์ จะไม่แสดงตัวอย่างโดดเด่นเพียงลำพัง แต่บทบาทของเปียโนกลับทำหน้าที่ประคับประคองและควบคุมจังหวะการแสดงอย่างมีลีลาเฉพาะตัว ตามการตีความของศิลปินเอง สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง วัฒนธรรมระนาดทุ้ม ที่สะท้อนถึงศิลปะหรือการทำหน้าที่รองของศิลปิน แต่มีบทบาทที่สามารถดึงดูดใจผู้รับสารได้เป็นอย่างดี จนบางครั้งอาจจะโดดเด่นกว่าศิลปะที่ทำหน้าที่สื่อสารเป็นหลัก

กล่าวได้ว่า ในรวมบทความทางวิชาการ “ศิลป์สองทาง” นี้ ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนเอง ทว่าไม่ได้สร้างแนวคิดหรือทฤษฎีแบบสำเร็จรูป หากได้กระตุ้นให้เกิดการขบคิดอย่างต่อเนื่องอันเป็น

การทำทนายผู้อ่านในลักษณะการเชื่อเชิญร่วมวงเสวนาหรือร่วมวงวิพากษ์ ถือเป็นอีกมิติหนึ่งที่เปิดโอกาสให้การศึกษาทางมนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์งอกงามต่อไป หากจะมองในมิติการสื่อสารของการละเล่นแบบดั้งเดิมของไทยที่ผู้สื่อสารนิยมการเต้นหรือการอาศัยไหวพริบปฏิภาณว่ากลอนหรือสื่อสารแบบทันทีทันใดขณะแสดง และผู้ชมการแสดงหรือผู้รับสารนั้นมักจะร่วมต้นขณะชมการแสดงด้วย ก็อาจกล่าวได้ว่าผู้เขียนได้ทำหน้าที่ต้นแนวคิดและเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมาร่วมต้นด้วย โดยไม่หวงพื้นที่ของสารหรือแนวคิดนี้แต่อย่างใดว่าจะมีผู้ใดนำไปต่อเติมหรือปรับปรุงจนไรหากวิถีเช่นนี้พึงดำรงอยู่ในวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์และเป็นพื้นฐานในการดำรงอยู่ของการศึกษาไทยโดยเฉพาะการศึกษาในสาขาศิลปศาสตร์และมนุษยศาสตร์ รวมทั้งเป็นตั้งเครื่องมือในการชี้ทางออกให้แก่วิกฤตการณ์ของมนุษยศาสตร์ในสังคมไทย ดังที่ผู้เขียนได้พิจารณาตัวเองมาโดยตลอดต่อการค้นหาทางรอดของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์ในประเทศไทย

ผู้แนะนำเห็นว่าความเป็นเอกภาพของหนังสือเล่มนี้ นอกจากนำเสนอตามทิศทางของการวิจัยแล้วยังอยู่ที่แก่นการร้อยเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยศาสตร์แห่งการศึกษาเปรียบเทียบ ไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบศิลปะกับศิลปะทั้งต่างแขนงและแขนงเดียวกัน ศิลปะกับศาสตร์ต่างๆ ศิลปะกับการวิจารณ์ ศิลปะกับสื่อ ศิลปะกับสังคมและวัฒนธรรม ศิลปะต่างพื้นที่ วัฒนธรรมต่างพื้นที่ และวัฒนธรรมกับการศึกษา จะเห็นได้ว่าการศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวมีความเป็นสารัตถภาพอยู่ที่ศิลปะอันสัมพันธ์กับวัฒนธรรมและสังคมสอดคล้องกับชื่อหนังสือ “ศิลปะสองทาง”

นอกจากนี้ เส้นแห่งประการหนึ่งของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การอ้างอิงความคิดของนักคิดและนักวิชาการทั้งจากของไทยและนานาชาติ ความคิดสำคัญจากนักวิชาการคนสำคัญของโลกจะช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ของผู้อ่านในแง่ของการศึกษาวาทกรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมได้เป็นอย่างดี

“ศิลปะสองทาง” เมื่อนักเรียนนอกเพรียกหา ... | ธีวัลรัตน์ พรหมวิเศษ

เอกสารอ้างอิง

เจตนา นาควัชระ. 2546. ศิลปะสองทาง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คมบาง.
บวรพงศ์ สุภโสภณ. 2550. “วัฒนธรรมระนาดทุ้ม ในการแสดงดนตรีตะวันตก”
ใน ลายลักษณ์แห่งการวิจารณ์ รวมบทวิจารณ์ร่วมสมัย เล่ม 2.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชมขนาด.